

УДК 81'27(477):316.32

УКРАЇНА І ГЛОБАЛІЗАЦІЯ В СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Наталія Черниш

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
nchernysh@gmail.com*

Розглянуто глобалізаційні процеси в сучасному світі і акцентовано на потребі чіткого розмежування предметних полів соціогуманітарних наук у розумінні глобалізації, її причин, скерованості і наслідків. Охарактеризовано специфіку соціології у дослідженні процесів глобалізації та її головну особливість: докорінну зміну предмета – з суспільства в національно-державних кордонах на людство як світову систему. Проаналізовано перебіг глобалізаційних процесів у головних сферах життєдіяльності людства: економічній, політичній, культурній; аргументовано, що найбільший спротив глобалізаційним тискам виявлено у сфері культури. Показано роль мови в глобалізованому світі, вплив глобалізації на її трансформації на локальному та глобальному рівнях.

Ключові слова: глобалізація, регіоналізація, локалізація, глокалізація; виклик, відповідь; вестернізація, американізація, макдональдизація; істернізація; «сильні» і «слабкі» культури; мова.

Кінець ХХ – поч. ХХІ ст. характеризують як добу глобалізації, яка торкнулася усіх країн світу і спричинила воістину революційні зміни у соціогуманітарних науках. Практично в усіх них з'явилися наукові напрями, пов'язані із дослідженням глобалізаційних процесів на різних рівнях та в різних вимірах; з часом це призвело навіть до виникнення нової міждисциплінарної науки – глобалістики, в межах якої зосереджені наукові пошуки представників багатьох ланок наукового знання. Водночас зростає переконання, що кожна з наук має насамперед чітко окреслити своє предметне поле в аналізі глобалізаційних процесів і явищ та використовувати відповідні дослідницькі методики.

Так, економічна наука досліджує насамперед такий аспект глобалізації, як створення світової економіки, значна частина якої є віртуальною. Тут основним агентом виступають транснаціональні корпорації (ТНК), а предметом – глобалізація виробництва, використання ресурсів, розподілу робочої сили тощо. Якщо на початках розгортання глобалізації вважалося, що її головне скерування – творення глобальної ринкової економіки за західним взірцем, то нині теза про безумовну перемогу капіталізму у цілому світі є підваженою через розповсюдження незахідних економічних моделей, до прикладу, східного походження.

Політична наука зосереджується на формуванні світового політичного простору, основними агентами якого виступають міжнародні наднаціональні організації та інституції на кшталт ООН, МВФ, Всесвітнього Банку, СОТ, ЄС тощо. В цій сфері найбільш дискутованими питаннями є проблеми послаблення національних суверенітетів, втрати національними державами свого донедавна домінуючого становища в глобалізованому світі, міжрасових і міжнаціональних конфліктів,

переконфігурації влади, широкого розповсюдження міграцій та вдосконалення міжнародного законодавства і т. ін.

У культурології зусилля вчених зосереджені на появі світової культури і формуванні її осередків та проявів у різних частинах земної кулі. Зокрема, фіксують появу так званих елітарних взірців глобальної культури у вигляді давоської культури бізнесменів і фінансистів, клубної культури інтелектуалів, молодіжної культури яппі-інтернаціонал, а також глобальної масової культури в таких її проявах, як фільми Голівуду, музична радіо- і телевізійна, здебільшого англомовна, продукція, нові масові рухи феміністок, екологів, представників певних релігій (насамперед протестантизму) тощо.

Нарешті, соціологія має свою специфіку в дослідженні глобалізаційних процесів і явищ. Вона полягає в докорінній зміні предмета соціологічних досліджень: якщо з часів створення соціології як науки головні зусилля її представників були скеровані на вивчення суспільства в його національно-державних кордонах (пригадаймо: термін «соціологія» походить від лат. *societas* – суспільство і грец. *λογος* – знання), то в умовах глобалізації предмет соціології колосально розширюється і становить собою усе людство як світову систему. Відтак першочергового значення для сучасної соціології набуває осмислення цієї нової соціокультурної реальності, зміна методології і методів її дослідження. В принципі всі соціологи погоджуються з тим, що глобалізація провадить до утворення якісно нової форми згуродження та суспільних зв'язків на найвищому міжнародному чи транснаціональному рівні; дискусії виникають стосовно того, в якій саме формі втілиться глобалізоване людство.

Одні соціологи (як-от відомий польський соціолог П. Штомпка [1]) вважають, що глобалізація призведе до формування всесвітньої спільноти (світовий Гемайншафт, за термінологією класика німецької формальної соціології Ф. Тьонніса), підґрунтям для творення якої є соціальні мережі в Інтернеті. Інші, не менш впливові соціологи (до прикладу, П. Дракер [2]), наполягають на полярній можливості – формуванні всесвітнього суспільства з новим наднаціональним центром влади у вигляді наднаціональної держави; це буде щось схоже на всесвітній Гезельшафт. Проміжну позицію займають соціологи, які вважають, що в майбутньому з громадянських суспільств у різних країнах сформується єдине світове громадянське суспільство, головними агентами якого виступатимуть громадяни різних країн світу, об'єднані у громади у вигляді недержавних організацій. Світову спільноту і світове громадянське суспільство можна вважати прикладами «глобалізації знизу», а світову наднаціональну державу з її центром світової влади – «глобалізацією зверху». Наразі дискусії з цих можливих сценаріїв утворення світової системи внаслідок процесів глобалізації тривають і постачають матеріал для роздумів для вітчизняних соціологів, про що скажу дещо згодом.

Наприкінці ХХ ст. в соціогуманітарних науках переважала думка, що глобалізація є насамперед західним продуктом, оскільки вона мислилася в термінах розповсюдження ринкових відносин західного типу, західних моделей демократії, західних цінностей і навіть західних принципів харчування (фаст-фуд). Але якраз соціологи підважили це переконання шляхом проведення низки міжнародних соціологічних досліджень, з яких я зупинюся на результатах виконання міжнародного емпіричного дослідження під керівництвом американських соціологів П. Бергера і С. Гантінгтона. Перед початком цього дослідження П. Бергер був переконаний, що глобалізація – це «західний проект», який реалізується у вигляді вестернізації, конкретніше – американізації або навіть (за

виразом Дж. Рітцера [3]) макдональдизації; глобалізація «по-західному» є всеохопною і веде до уніфікації економік, політик, культур; одним з головних знарядь такого гатунку глобалізації є англійська мова. Головними глобалізаторами виступали американці [4]. Але проведення соціологічного дослідження впливів глобалізації на культури 10 країн світу (Індії, Китаю, Японії, Угорщини, Чілі, Німеччини та ін.) змусили його та його колегу С. Гантінгтона суттєво змінити свої вихідні позиції [5]. Ці зміни теоретичних позицій можна звести до наступного.

1. Виявилось, що для адекватного відображення глобалізаційних процесів науково коректним є вживання терміна «глобалізація» у множині («глобалізації»); що поруч із західними впливами існують потужні емісії культурних взірців інших країн світу. Це, у свою чергу, призвело до запровадження в науковий обіг такого неологізму, як «істернізація» (термін К. Кемпбелла [6]) на означення входження до числа країн-емітерів не лише США чи країн західного світу, але й країн Сходу. В цьому сенсі часто використовують також термін «японізація».

2. Найуспішніше процеси глобалізації розгортаються у сфері економіки, торгівлі і фінансів; сфера політики також стає дедалі більше глобалізованою; найбільший спротив глобалізації соціологи фіксують у сфері культури. Дослідження Бергера і Гантінгтона спиралося на спадок видатного британського історика Арнольда Тойнбі, який у своїх працях про цивілізації часто вдавався до формули «виклик – відповідь». Відтак опитування у 10 країнах проводилося за цією шкалою, де під викликом розумілися впливи і тиски глобалізації західного гатунку, а відповіді на них з боку локальних культур цих країн формувалися у діапазоні від повного сприйняття, синтезу, співіснування до повного заперечення.

3. Внаслідок проведення згаданого міжнародного дослідження було виявлено, що за критерієм реакції на виклики глобалізації культури певних країн поділяються на «сильні» і «слабкі»: до перших Бергер і Гантінгтон зарахували культури Японії, Індії, Китаю, слабких – низки африканських культур, Угорщини і частково Німеччини [7]. Перша група культур, витoki яких лежали у стародавніх цивілізаціях, виявилася достатньо опірною до глобалізації в її західному варіанті; до того ж, ці сильні культури виявилися здатними запропонувати свої культурні взірці, які проникали у світ і ставали конкурентоздатними у світовому масштабі. Таке явище дістало назву «глокалізації» (термін Р. Робертсона [8]) на означення того, як локальне стає глобальним. Слабкі культури, навпаки, ставали суспільствами-реципієнтами чужих культурних взірців, але не їхніми продуцентами.

4. Глобалізації – це процеси, що відбуваються на багатьох рівнях і в багатьох вимірах, мають багато центрів; вони не приводять до гомогенізації та уніфікації в економіці, політиці і особливо в культурі, а розвиваються динамічно і різноскеровано, шляхом різноманіття й багатополарності.

До цього слід додати, що окремим сюжетом у дослідженнях процесів і явищ глобалізації є трансформації, пов'язані з мовами. Глобалізаційна експансія західного штибу здійснювалася переважно за допомогою англійської мови; остання також проникала у мови практично всіх країн світу і переважно молодого покоління, правда, у дещо модифікованому вигляді (згадаймо численні українізовані варіанти англійської за типом «консалтингові компанії», «лізингові операції», «трендові дослідження» та навіть «лайки» або «селфіки»). До речі, щорічно внаслідок проведення міжнародного конкурсу до Оксфордського словника вносять якесь одне слово-новоутворення, широко розповсюджене у глобалізованому світі і зрозуміле для загалу. У 2013 р. таким словом

якраз і стало «селфі» (від англ. *selfie*) на ознаку власноруч зробленої за допомогою смартфона фотографії, яку можна тут же «викласти» в Інтернеті. А 2014 р. таким словом стало «вейпі» (від англ. *vape* – вдихати пару; від *varouh* – перетворювати на пару), що використовують для позначення процесу вдихання диму від електронної сигарети. Як бачимо, і в міжнародному масштабі у мовній сфері останнього часу лідирують ті інновації, які мають англійське коріння.

Мовні запозичення з культур інших країн світу є зазвичай значно слабшими і фрагментарними; їхнє розповсюдження обмежується здебільшого кордонами того чи того регіону. Ілюстрацією різноскерованих мовних процесів доби глобалізації може виступати мовний простір Інтернету з домінуванням англійської мови, але й з появою острівців інших мов, насамперед китайської. Зокрема, саме китайська стала другою мовою доменів в Інтернеті від часу прийняття нових процедурних правил реєстрації доменних імен організацією ICANN 30 жовтня 2009 р. Домени зазвичай сформовані за географічним принципом і об'єднують вузли, що належать конкретній державі. До прийняття цього рішення єдиною мовою формування доменних імен була англійська; зазначеним вище рішенням було дозволено і схвалено практику реєстрації доменних імен, які використовують не тільки латиницю, але й символи національних абеток. І тепер китайці створюють свої адреси електронної пошти і спілкуються за допомогою саме рідних для них ієрогліфів. Два свої доменних ім'я має вже й Україна.

Що ж до теми глобалізаційних впливів на Україну, українське суспільство та його культуру, то у світлі вище зазначеного можна зробити декілька узагальнень. По-перше, лише половина населення країни, за даними моніторингу Інституту соціології НАН України, який проводиться щорічно, щось чули і знають про глобалізацію – решта, на жаль, і нічого про неї не знає, і не рефлексує з цього приводу. Це є опосередкованим свідченням того, що Україна мало заторкнута глобалізацією, а якщо й поступово входить до неї, не знає достеменно, в чому це проявляється і які наслідки тягне за собою. По-друге, культуру сучасної України можна вважати близькою до «слабких» культур, оскільки вона у більшості сприймає тиски глобалізацій (як вестернізації з американізацією та макдональдизацією, так і істернізації з її суші, брахманами, кришнаїтськими співами й іншими нетрадиційними обрядами та віруваннями). На жаль, ані в культурі, ані в інших сферах суспільного життя доби незалежності наша країна не створила продукції, технологій, універсальних взірців, які б радіювали себе у світ, здійснювали б емісію. У більшості випадків реакції на тиски глобалізації Україна виступала не країною-емітером, а країною-реципієнтом, не подавала прикладів перетворення її локальних соціокультурних взірців на глобальні.

Але десятиріччя, яке почалося з Майдану 2004 р., принесло відчутні зміни насамперед у трансформаціях українського суспільства. Говорячи мовою соціології, ці зміни в узагальненому вигляді можна охарактеризувати наступним чином: українське суспільство було скупченням спільнот різного роду, і лише Євромайдан показав усьому світові зорганізовану знизу громаду. А це вже є крок на шляху побудови реального громадянського суспільства, яке власне і складається з таких самоорганізованих і самоуправних громад. Ми всі, вживаючи мову он-лайнного репортажу, на власні очі побачили народження цієї всеукраїнської громади, в якій були яскраві приклади згуртованості, дисципліни, чіткої організаційної діяльності усіх ланок Євромайдану – від бойових підрозділів (сотень, чот) і до медичної служби, від об'єднання представників різних конфесій та спільних молитов і до налагодження побути. І народження таких паростків громадянського суспільства, таких самоуправних

громад, як головний Майдан та майдани по всій Україні, таких прикладів самовідданої самоорганізації, як волонтерський рух, не очікував ніхто – ні політики, ні дослідники; ні наші, ані зарубіжні. Вони звикли міркувати в бінарній опозиції «влада–опозиція», вірили у те, що всі зміни і всі реформи відбуваються «згори» і попросту проспали могутній самоорганізований народний рух «від споду», який тільки і здатний переформатувати Україну, дозволити їй гідно увійти у європейське та світове співтовариства. Більше того, саме український Євромайдан сколихнув і змусив прокинутися сплячу Європу, звиклу до конформності і спокою, свято віруючу, що всі проблеми можна і слід вирішувати шляхом домовленостей і компромісів. І саме Україна показала нині приклад жертвовності і готовності вмерти за власну свободу і європейські цінності, продемонструвала зникнення почуття страху – головного почуття, всотаного її громадянами ще з радянських часів і сталінських репресій. Весь світ тепер з Україною, і жителі різних його країн вже добре і без перекладу розуміють українське слово «Майдан». Але таких прикладів виходу України на світові простори має бути значно більше, аби засвідчити силу і міць не так давно приспаної нації, нації, яка відроджується і входить у коло цивілізованих народів світу.

1. *Штомпка П.* Доверие в эпоху глобализации (эскиз проблематики) / *П. Штомпка* // Социология (Минск, БГУ). – 2007. – № 3. – С. 51–57.
2. *Дракер П.* Посткапиталистическое общество / *П. Дракер* // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под ред. В. Л. Инноземцева. – Москва : Arademia, 1999. – С. 67–100.
3. *Ritzer G.* The McDonaldization of Society / *G. Ritzer*. – Los-Angeles : Pine Forge Press, 2009.
4. *Berger P. L.* Four Faces of Global Culture // *National Interest*, fall 1997.
5. *Бергер П.* Культурная динамика глобализации / *П. Бергер* // Многоликая глобализация: Культурное разнообразие в современном мире / под ред. П. Бергера и С. Хантингтона. – Москва : Аспект Пресс, 2004. – С. 7–23.
6. Див.: Там само. – С. 22.
7. Там само. – С. 18–19.
8. *Робертсон Р.* Глокалізація: часопростір і гомогенність-гетерогенність / *Р. Робертсон* // Глобальні модерності / за ред. М. Фезерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона. – К. : Ніка-Центр, 2008. – С. 48–72.

UKRAINE AND GLOBALIZATION IN SOCIO-LINGUISTIC CONTEXT

Nataliya Chernych

*Ivan Franko National University in Lviv
vul. Universytetska, 1, Lviv, 79000, Ukraine
nchernysh@gmail.com*

The article emphasizes that the end of the 20th century – the beginning of the 21st century is considered to be the era of globalization, which affected all the countries in the world and caused revolutionary changes in social sciences and humanities. Almost most of them developed scientific fields related to the study of globalization processes at different levels and in different dimensions; eventually, it led to emergence of a new interdisciplinary science – global studies, where academic pursuits of representatives of various research fields are concentrated. Simultaneously, it is widely believed that each science needs to clearly define its subject matter in the analysis of globalization processes and phenomena and to use appropriate research methods. In this context we consider subject fields of such sciences as

economics, political studies and cultural studies, and define the essence of transformations that have recently occurred within them.

The article demonstrates that major transformations in subject field took place in sociology. They consist in radical change in the subject of sociological research: whereas since the time of establishment of sociology as a science major efforts of its representatives were directed at studying society within national and state borders, in the context of globalization the subject of sociology has been enormously expanding and is now representing humanity as a world system. Therefore, comprehension of new sociocultural reality, changes in methodology and methods of research are becoming of paramount importance for modern sociology. In general, all sociologists agree that globalization leads to formation of a qualitatively new form of communities and public relations at the highest international or transnational level; discussions arise over the form the globalized humanity will assume. The paper provides the analysis of opposing and intermediate positions of world leading social scientists in understanding globalized humanity as a world system with new features, as well as data of international comparative studies of globalization impact on cultures of individual countries. On the basis of these studies a number of provisions were formulated, which are presented in the article. Primarily, that is a conclusion on the existence of "strong" and "weak" cultures of world nations in terms of strength of their resistance to the impact of globalization and the ability to create and disseminate the best cultural models of local culture in the world (the effect of glocalization, when local becomes global). Consequently, sociology now uses the term "globalization" in plural form with emphasis on non-Western variants. Scholars research the ability of local cultures to transform from recipient cultures of Western influence into globally competitive culture-producers.

In that sense we consider globalization influences on contemporary Ukrainian society / culture and show that currently Ukraine is the object of such influences. However, it is worth emphasizing that since Maidan of Dignity the Ukrainian society has offered to the world such specific product as building a civil society from "bottom" by transforming communities into self-governing bodies according to Maidan models. The paper also presents language-related transformations. Western-style globalization expansion was performed mainly through English; the latter also penetrated into almost all languages of the world (mainly to the language of younger generation) which led to emergence of new linguistic terminology.

It has been emphasized that linguistic borrowings from other cultures are weaker and sporadic; their distribution is limited by the boundaries of certain region. Divergent language processes of globalization era might be illustrated by dominance of English in the Internet space, but also by introduction of other languages, especially Chinese. Ukraine has got two domain names. These processes will intensify the development of sociolinguistic research and modern sociology may be of a great help.

Key words: globalization, regionalization, localization, glocalization; challenge, response; Westernization, Americanization, MacDonalidization; Easternization; "strong" and "weak" cultures; language.

Стаття надійшла до редколегії 15. 06. 2014

Прийнята до друку 17. 09. 2014